

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство. ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ

УДК 342.5:340.13

DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-4-45>

Віктор Валентинович Городовенко

Національна академія правових наук України

Харків, Україна

Конституційний Суд України

Київ, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЙТРАЛЬНОСТІ: ДОКТРИНАЛЬНА ІМПЕРАТИВНІСТЬ БЕЗСТОРОННОСТІ КОНСУЛЬТАТИВНИХ ВИСНОВКІВ *AMICUS CURIAE*

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз імперативу нейтральності висновків *amicus curiae* у конституційному судочинстві та з'ясовано його значення для забезпечення об'єктивності, прозорості й легітимності судових рішень. Вихідним є положення про те, що нейтральність *amicus curiae* слід розглядати не лише як етичну вимогу або декларативний принцип, а як необхідну функціональну умову належного здійснення конституційного правосуддя. Така умова покликана запобігати трансформації інституту *amicus curiae* у прихований інструмент процесуальної адвокації, здатний впливати на судовий розсуд поза межами змагального процесу. Методологічною основою дослідження є поєднання доктринального, порівняльно-правового, історико-правового та функціонально-аналітичного підходів, а також аналіз практики органів конституційної юрисдикції. У роботі простежено еволюцію інституту *amicus curiae* – від класичної моделі «друга суду», зорієнтованої на надання неупередженої правової інформації, до сучасних форм експертної участі в конституційному провадженні, що дедалі частіше поєднують елементи правової аргументації, правозахисної діяльності та представництва публічного інтересу. Порівняльний аналіз здійснено з урахуванням досвіду України, Польщі, Франції, Німеччини, а також практики Європейського суду з прав людини. Обґрунтовано критерії юридичної релевантності, об'єктивності, інституційної незалежності та відсутності конфлікту інтересів як визначальні для допустимості та практичної цінності висновків *amicus curiae*. Запропоновано розмежування типів *amicus curiae* відповідно до класифікації С. Кріслова та проаналізовано їхній вплив на баланс між змагальністю сторін і забезпеченням публічного інтересу в конституційному судочинстві. Зроблено висновок про необхідність подальшого вдосконалення національного правового регулювання інституту *amicus curiae* з урахуванням стандартів Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії) та кращих європейських практик. Аргументовано, що за умов дотримання принципу нейтральності *amicus curiae* здатний викону-

вати конструктивну роль у підвищенні якості конституційного контролю, розвитку правової культури та зміцненні механізмів захисту прав людини.

Ключові слова: *amicus curiae*; інструмент лобіювання; правова адвокація; конституційне судочинство; юридична релевантність; правова культура.

Viktor V. Gorodovenko

*National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine*

*Constitutional Court of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

ENSURING NEUTRALITY: THE DOCTRINAL IMPERATIVE OF IMPARTIALITY IN *AMICUS CURIAE* ADVISORY OPINIONS

Abstract. *The paper offers an in-depth examination of the necessity for impartiality in amicus curiae contributions during constitutional adjudication and explores its importance for maintaining the objectivity, transparency, and legitimacy of judicial rulings. The paper asserts that the neutrality of amicus curiae must be seen not only as an ethical obligation or a stated concept but as an essential functional prerequisite for the effective administration of constitutional justice. This criterion aims to avert the conversion of the amicus curiae institution into a clandestine tool of procedural advocacy that could sway judicial discretion outside the confines of adversarial procedures. The research methodology integrates doctrinal, comparative legal, historical legal, and functional-analytical techniques, alongside an examination of the practices of constitutional jurisdiction authorities. The paper delineates the progression of the amicus curiae institution from its classical conception as a «friend of the court», focused on delivering impartial legal information, to modern iterations of expert involvement in constitutional proceedings that increasingly amalgamate legal argumentation, human rights advocacy, and public interest representation. The comparative analysis uses the experiences of Ukraine, Poland, France, and Germany, along with the jurisprudence of the European Court of Human Rights. The paper establishes that the criteria of legal relevance, impartiality, institutional independence, and the lack of conflicts of interest are crucial for the admissibility and practical significance of amicus curiae contributions. A taxonomy of amicus curiae types is suggested based on S. Krysllov's framework, and their influence on the equilibrium between adversarial processes and the safeguarding of public interest in constitutional adjudication is examined. The article asserts that enhancing the national legal framework governing the amicus curiae institution is essential, considering the requirements set by the European Commission for Democracy through Law (the Venice Commission) and exemplary European practices. It is contended that, if the concept of neutrality is upheld, amicus curiae can contribute positively to the enhancement of constitutional review quality, the promotion of legal culture, and the fortification of human rights protection mechanisms.*

Keywords: *amicus curiae*; lobbying tool; legal advocacy; constitutional justice; legal relevance; legal culture.

ВСТУП

У сучасному правовому дискурсі інститут *amicus curiae* поступово трансформується з історичного механізму допомоги суду у вирішенні складних справ на важливий елемент демократизації судового процесу, що забезпечує залучення фахової експертизи та врахування суспільно значущих аспектів правозастосування. Особливої актуальності це питання набуває в контексті конституційного судочинства, де тлумачення норм Основного Закону потребує як високого рівня юридичної обґрунтованості, так і чутливості до широкого суспільного контексту. Участь *amicus curiae* може відігравати ключову роль у забезпеченні об'єктивності, інклюзивності та відкритості судових процедур, що є невіддільними складниками принципу верховенства права (правовладдя).

Разом із тим розширення практики подання правових висновків *amicus curiae* супроводжується низкою концептуальних і процедурних викликів, зокрема щодо дотримання стандартів неупередженості, релевантності та експертності таких подань. Відсутність чітких критеріїв допуску *amici* або недостатній контроль за їхнім змістом можуть призводити до спотворення мети цього інституту й перетворення його на інструмент лобювання або політичного впливу.

Зважаючи на європейську інтеграцію України та зростаючу роль міжнародних правових стандартів у формуванні національного судового процесу, постає потреба в ґрунтовному аналізі практик застосування *amicus curiae* в різних юрисдикціях. Такий аналіз дозволяє ідентифікувати ефективні підходи до нормативного регулювання та процесуального впровадження інституту *amicus curiae*, які можуть бути адаптовані до українського правового поля з урахуванням рекомендацій Венеційської комісії.

Метою цієї статті є з'ясування теоретико-правових основ нейтральності *amicus curiae* як передумови легітимності судового процесу, аналіз практик участі *amici* в європейських конституційних юрисдикціях, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення регламентації цього інституту в Україні.

Методологічну основу дослідження склали: доктринальний аналіз, що систематизував теоретико-концептуальні засади *amicus curiae*; порівняльно-правовий метод, застосований до вивчення регулювання участі третіх осіб у юрисдикціях загального та континентального права (Україна, Польща, Франція, Німеччина); функціонально-аналітичний підхід, який оцінив вплив *amicus curiae* на легітимність, об'єктивність і прозорість судових рішень; історико-правовий метод, що реконструював еволюцію ролі *amicus curiae* від «друга суду» до інструмента правової адвокації; а також контент-аналіз судової практики, спрямований на виявлення закономірностей обґрунтування прийнятності чи відхилення висновків. Критична рефлексія наукових концепцій підкреслила значення нейтральності, об'єктивності й юридичної обґрунтованості позицій *amici*.

Участь *amicus curiae* має слугувати виключно інтересам правосуддя, уникаючи реалізації партикулярних цілей. Запровадження строгих критеріїв оцінюван-

ня релевантності, нейтральності та експертної цінності висновків сприятиме гармонізації демократичного дискурсу в суді з принципом незалежності судової влади, зміцненню правової культури, консолідації верховенства права (правовладдя) та захисту засадничих прав і свобод людини.

1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Питання правової природи, функціонального призначення та нормативного регулювання інституту *amicus curiae* активно розробляються як у доктринальній літературі, так і в межах судової та адміністративної практики національних і міжнародних юрисдикцій.

У сфері теоретико-доктринального осмислення інституту особливе значення має класична праця С. Кріслова [11], в якій запропоновано типологізацію ролей *amicus curiae* – від нейтрального друга суду до учасника політико-правової адвокації. Ці ідеї знайшли подальший розвиток у дослідженні М. Lowman [7], який аналізує межі процесуального статусу *amici* в американському праві. Значну увагу доктринальним підходам до *amici* в міжнародному правосудді приділено в роботі А. Doliz [1; 8], де обґрунтовується зростаюча роль таких висновків у формуванні міжнародного прецедентного права. Вагомим доповненням є емпіричне дослідження Л. Simard [5], що висвітлює питання балансу між ефективністю, змагальністю та доступом до правосуддя у зв'язку з участю *amici* у федеральних судах США.

У частині судової практики, релевантною до дослідження, привертає увагу справа *Hoptowitz v. Ray (9th Cir. 1982)* [2], яка вказує на важливість меж правового впливу *amici* та їх взаємодії з процесуальними правами сторін. Аналогічно, конституційна юриспруденція Німеччини, зокрема рішення Федерального конституційного суду від 25.03.2021 (*2 BvF 1/20*) [4], окреслює підходи до допустимості участі третіх осіб у чутливих питаннях конституційного контролю. Польська практика, зокрема рішення Конституційного Трибуналу від 16.01.2006 у справі *SK 30/05* [13], ілюструє поступову інституціоналізацію цього інституту в континентальному контексті.

Значний пласт джерел становлять нормативні акти та підзаконні документи, що регламентують участь *amici*. У Франції це, зокрема, *Loi constitutionnelle n 2008–724* [6] та *Règlement intérieur du Conseil constitutionnel* [10], які закріплюють механізми долучення третіх осіб у рамках контролю за конституційністю законів. Аналогічні адаптовані інструменти закріплено в *Décret n 2010–164* [3], що визначає порядок роботи адміністративної юстиції. *Ustawa z dnia 30.11.2016* [12] прикладом спроби формалізації участі *amici* у контексті конституційного судочинства. У Південній Африці правила участі *amici* встановлює *Regulation Gazette No. 7827 від 31.10.2003* [9], що також відображає тенденції до міжнародної уніфікації процедурних стандартів.

У сукупності вказані джерела репрезентують багаторівневий підхід до осмислення ролі *amicus curiae* як інструмента, що одночасно сприяє демократизації

правосуддя та вимагає процедурного стримування задля уникнення політизації судового процесу. Вивчення наведених праць і матеріалів дозволяє сформулювати доктринально обґрунтовану модель функціонування *amicus curiae*, релевантну як для національного, так і для порівняльного правознавства.

2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Дослідження спирається на міждисциплінарну методологічну базу, яка поєднує елементи теорії права, порівняльного правознавства, судової практики та політико-правового аналізу. Це дозволяє не лише охарактеризувати роль *amicus curiae* в сучасному судовому процесі, а й розробити рекомендації щодо вдосконалення українського законодавства в частині регламентації участі *amicus*, з урахуванням європейських стандартів, практики міжнародних судових інституцій та висновків Венеційської комісії.

Методологічну основу цього дослідження становить поєднання декількох взаємодоповнюючих наукових підходів, що забезпечують комплексне й багатоаспектне вивчення інституту *amicus curiae* в контексті європейського конституційного судочинства. Вибір методів зумовлений як міждисциплінарною природою предмета дослідження, так і потребою забезпечення його відповідності сучасним академічним стандартам, зокрема вимогам, що висуваються до публікацій у фахових правничих виданнях, таких як «Вісник Національної академії правових наук України».

Основним методологічним інструментом виступає доктринальний аналіз, який дозволяє систематизувати й концептуалізувати сучасні теоретичні підходи до розуміння ролі *amicus curiae* в судовому процесі, зокрема в його конституційному сегменті. Цей метод дав змогу виокремити ключові наукові позиції щодо природи, функцій і трансформації даного інституту та простежити його еволюцію в порівняльно-правовому контексті.

Порівняльно-правовий метод був застосований для аналізу нормативного регулювання та практики участі *amicus curiae* в юрисдикціях загального та континентального права, зокрема у США, Німеччині, Франції, Польщі, Південній Африці та Україні. Цей підхід дозволив ідентифікувати моделі регламентації участі третіх осіб у судовому процесі з урахуванням особливостей правових традицій відповідних країн, а також визначити загальні тенденції й унікальні особливості правозастосовної практики.

Для з'ясування практичної ефективності *amicus curiae* у функціонуванні правосуддя та встановлення зв'язку між участю *amicus* та якістю судових рішень було використано функціонально-аналітичний підхід. Він надав змогу оцінити внесок правових висновків третіх осіб у підвищення рівня обґрунтованості, легітимності, публічної довіри та демократичності судових процесів, особливо у справах, що мають суспільно значущий характер.

Історико-правовий метод дозволив відтворити генезу інституту *amicus curiae*, починаючи з його виникнення в римському праві, подальшого розвитку в англо-

американській традиції та адаптації до систем континентального права. Завдяки цьому було простежено етапи еволюції ролі *amicus* – від нейтрального дорадника до суб'єкта правової адвокації або навіть інституційного лобізму.

Окрему увагу було приділено контент-аналізу судової практики, що передбачав вивчення конкретних кейсів із міжнародної та національної юрисдикції, зокрема рішень Конституційного Трибуналу Польщі, Федерального конституційного суду Німеччини, Конституційної ради Франції та Конституційного Суду Південно-Африканської Республіки. Аналіз здійснювався з метою виявлення усталених критеріїв допустимості подань *amicus*, оцінювання їхньої юридичної релевантності, безсторонності й експертної новизни. Розглядалося також значення таких подань у формуванні юридичних позицій судів та їх вплив на рішення у справах.

Метод критичної рефлексії було використано для оцінювання наукових концепцій, що стосуються стандартів неупередженості, об'єктивності та експертності *amicus*. Цей підхід сприяв формулюванню науково обґрунтованих рекомендацій щодо потреби впровадження чітких нормативних критеріїв допуску третіх осіб до судового процесу, а також окреслення загроз політизації чи інституційної інструменталізації цього механізму.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

У результаті дослідження встановлено, що нейтральність *amicus curiae* є не лише етичним і процесуальним стандартом, а й доктринальною передумовою для забезпечення легітимності судових рішень у справах, що стосуються суспільного інтересу та засадничих прав. Аналіз порівняльної практики засвідчив, що найбільш ефективними є моделі, в яких участь *amicus curiae* чітко регламентується та контролюється на предмет релевантності, безсторонності й експертності.

В юрисдикціях із усталеними традиціями правового плюралізму (наприклад, Німеччина, Франція) простежується високий рівень інституційного контролю за якістю та змістом правових висновків, що дозволяє уникати ризиків лобювання або політичної безсторонності. Натомість у системах із менш формалізованим підходом (як-от Польща) спостерігається більша гнучкість, однак за умови посиленого суддівського контролю.

Результати аналізу також демонструють, що інститут *amicus curiae* може бути ефективним інструментом демократизації правосуддя за умови дотримання кількох ключових критеріїв: юридичної релевантності, що передбачає безпосередній зв'язок висновків *amicus* з предметом справи; об'єктивності та безсторонності, які унеможливлюють конфлікт інтересів, політичну чи фінансову залежність; а також експертної унікальності, що забезпечує новизну та цінність аналізу порівняно з позиціями сторін.

Обговорення ролі *amicus curiae* вказує на потребу гармонізації національної судової практики з міжнародними стандартами, що сприятиме підвищенню довіри до судової системи, прозорості рішень та правового захисту громадян. В Укра-

їні актуальною залишається потреба в чіткій нормативній деталізації процедур участі *amici* з метою запобігання їх трансформації в механізм впливу з боку зацікавлених сторін.

Одним із ключових підходів до інтерпретації конституційних норм є методологія, запропонована Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційська комісія) у Доповіді про правовладдя (*Rule of Law*). Ця концепція передбачає, що судові органи повинні мати повноваження визначати юридичну значущість і застосовність нормативних актів у конкретній справі, спираючись на прозору та передбачувану методологію тлумачення.

Інструментом, що сприяє реалізації такого підходу, є *amicus curiae* – правові висновки, які можуть надавати представники наукової спільноти, органів державної влади, неурядових організацій та інших суб'єктів, що володіють спеціальними знаннями у відповідній сфері. Це дозволяє забезпечити об'єктивний та експертний аналіз, який може бути використаний у процесі ухвалення рішень.

Інститут *amicus curiae* має глибокі історичні корені, що сягають періоду римського права. У первісному вигляді цей механізм передбачав можливість участі в судовому процесі для захисту інтересів із метою надання суду спеціалізованої інформації, потрібної для обґрунтованого ухвалення рішення. Відносно невисокий рівень процесуальних обмежень сприяв формуванню гнучкої доктрини, здатної адаптуватися до різноманітних юридичних контекстів і суспільних потреб. Перший задокументований випадок, коли суд дозволив *amicus curiae* брати участь у розгляді справи для захисту інтересів третіх осіб, відбувся у 1736 році у справі *Cox v. Phillips*. У цьому прецеденті суд визнав за доцільне для забезпечення справедливості судового розгляду прийняти подання, що містило вказівку на змовницький характер позову, тим самим підкресливши важливість участі *amicus curiae* [7, с. 1249].

Водночас поширення практики залучення *amicus curiae* супроводжувалося певними викликами, що призвело до дискусії серед правознавців. Зокрема, критики наголошують на ризику трансформації цього інституту з механізму об'єктивної експертної підтримки суду в інструмент юридичного лобіювання, що потенційно може призводити до порушення принципу безсторонності суду.

З часом роль *amicus curiae* зазнала суттєвої еволюції: від нейтрального радника суду, який надавав об'єктивні аналітичні висновки, до активного учасника процесу, що нерідко відстоює інтереси конкретних осіб або груп, які не є формальними сторонами справи. Ця зміна була зумовлена тим, що правові системи поступово почали визнавати можливість впливу третьої сторони на хід судового процесу, що дозволило використовувати *amicus curiae* як засіб підтримки однієї зі сторін у спорі.

У ХХ столітті практика використання *amicus curiae* набула нового виміру. На початку 1900-х років судові інстанції розпочали ідентифікацію таких висновків не за особою їхнього автора, а за організацією, що їх ініціювала та фінансувала. Це сприяло поширенню інституційного залучення *amicus curiae*, що, з одного

боку, розширило можливості участі громадянського суспільства в судових процесах, а з іншого – відкрило шлях для впливових зацікавлених груп, що використовують цей механізм для просування своїх правових та політичних позицій [5, с. 8].

Отже, історична трансформація *amicus curiae* демонструє поступовий перехід від концепції «друга суду» у вузькому розумінні до ширшої адвокаційної моделі, що поєднує наукову експертизу з інтересами конкретних соціальних, політичних або економічних груп. Це викликає дискусію щодо оптимального балансу між забезпеченням юридичної безсторонності та потребою врахування ширшого суспільного контексту в процесі ухвалення судових рішень.

Серед ключових теоретичних розробок, які сприяли розумінню функцій *amicus curiae*, варто згадати класифікацію, запропоновану Samuel Krislov у 1963 році. Samuel Krislov виділяє три основні категорії *amicus curiae*. Традиційний або нейтральний «друг суду» (*neutral friend of the court*) – цей тип *amicus curiae* забезпечує суд об'єктивною, безсторонньою аналітичною інформацією, сприяючи розв'язанню складних юридичних питань. *Amicus curiae* діє виключно в інтересах правосуддя та не підтримує жодну зі сторін у справі. Адвокати з особливими інтересами (*advocates of special interests*) – представники цієї групи *amicus curiae* надають правову підтримку одній зі сторін у процесі, використовуючи свої аргументи для просування певної юридичної або соціальної позиції, що відповідає їхнім інтересам. Суб'єкти, що впливають на державну політику (*policy influencers*) – цей тип *amicus curiae* прагне не лише досягнення результату в конкретній справі, а й формування ширших правових чи політичних змін, що можуть мати довгострокові наслідки поза межами окремого судового провадження [11, с. 694–695].

Запропонована Samuel Krislov класифікація дозволяє глибше осмислити еволюцію ролі *amicus curiae* від суто консультативного механізму до інструменту, що може використовуватися як для об'єктивного сприяння правосуддю, так і для просування інтересів окремих груп чи інституцій.

Попри своє первісне походження із систем загального права, інститут *amicus curiae* набув широкого застосування й у правових системах цивільного права, а також у міжнародних судових інституціях, зокрема Міжнародному суді ООН та Європейському суді з прав людини. Його адаптація до континентальної правової традиції стала наслідком еволюційних змін у підходах до судового розгляду, які дедалі більше орієнтуються на інклюзивність правової аргументації та залучення експертних думок у процесі правозастосування [1].

Практика *amicus curiae* у міжнародних судах особливо проявляється в справах, пов'язаних із захистом права власності відповідно до положень Європейської конвенції з прав людини. Такі справи розкривають ключові принципи залучення *amicus curiae*, способи отримання релевантної інформації, а також механізми взаємодії Суду з *amici* та ступінь їхнього впливу на ухвалення рішень.

У сучасній судовій практиці виділяють п'ять основних категорій *amicus curiae*: фізичні особи (незалежні експерти, правознавці, фахівці у відповідних сферах

права); неурядові організації (*NGOs*) (правозахисні та громадські об'єднання, що здійснюють аналітичну діяльність у сфері прав людини); міжнародні організації (наприклад, Рада Європи, Організація Об'єднаних Націй); держави (урядові структури, що здійснюють правові подання в міжнародних судових процесах); національні незалежні органи (наприклад, омбудсмени або спеціалізовані правозахисні комісії) [8, с. 132].

Вплив *amicus curiae* на судові рішення здійснюється переважно через механізм надання спеціалізованих знань, що сприяє всебічному аналізу справи. У цьому контексті науковці розрізняють два основні методи залучення та використання знань *amici curiae*: активістський підхід (*activist mode*) – передбачає подання аргументів *de lege ferenda*, тобто рекомендацій щодо майбутнього вдосконалення законодавства та правових стандартів. У цьому випадку *amicus curiae* не лише коментують чинне право, але й формулюють пропозиції, спрямовані на розробку нових міжнародно-правових норм і принципів. експертний підхід (*expert mode*) – зосереджується на наданні Суду спеціалізованої інформації та аналітичних висновків щодо чинного права без безпосереднього просування змін у правовому регулюванні [1].

Отже, адаптація *amicus curiae* до міжнародного правового середовища відображає загальні тенденції до демократизації судового процесу та розширення його епістемологічної бази через залучення багаторівневої експертної думки.

Наукова спільнота висловлює низку концептуальних застережень щодо залучення *amicus curiae* у судові процеси, зокрема стосовно його впливу на трансформацію традиційно суб'єктивного судового розгляду в більш об'єктивний механізм, що може слугувати виразником інтересів громадянського суспільства загалом. Участь *amicus curiae* сприяє розширенню суб'єктного складу судового процесу, залучаючи до обговорення широке коло осіб і організацій, що підвищує рівень плюралізму та демократичності судових дебатів.

Водночас дедалі більша кількість потенційних учасників у міжнародному судочинстві та розширення можливостей для втручання третіх сторін породжує низку правових і процедурних проблем, що потребують ретельного врегулювання. Зокрема, міжнародні суди та трибунали стикаються з ризиком надмірного залучення *amicus curiae*, коли подані висновки можуть не мати безпосереднього зв'язку з юридичними чи фактичними обставинами конкретної справи, що може спричинити процесуальні ускладнення та перевантаження судової системи.

У цьому контексті впровадження чітких критеріїв та процедурних стандартів для участі *amicus curiae* є потрібною умовою оптимізації міжнародного судового процесу. Встановлення таких нормативних обмежень сприятиме зменшенню ризику зловживань цим механізмом, водночас зберігаючи його потенціал як важливого інструменту демократизації судових процедур та забезпечення більшої інклюзивності судових рішень.

Міжнародна судова практика свідчить про те, що потенційні *amici curiae* повинні отримати попередній дозвіл суду, обґрунтувавши доречність, релевантність

та безсторонність своїх правових позицій. Основним критерієм оцінювання доцільності подання є його потенційна корисність для суду та здатність забезпечити нову перспективу або спеціалізовану експертизу, яка відрізняється від позицій безпосередніх учасників справи.

Участь *amicus curiae* має відповідати юридичній релевантності справи, об'єктивності та відсутності конфлікту інтересів. В іншому випадку, зокрема це може призвести до ухвалення рішення про прийнятність або відхилення висновків *amicus curiae* [2]. Аналогічний підхід визначено в Регламенті Конституційного Суду Південно-Африканської Республіки, який чітко встановлює, що клопотання про допуск *amicus curiae* має містити аргументоване обґрунтування його доцільності, а також детальну експлікацію унікальності поданих доводів у порівнянні з правовими позиціями інших учасників процесу (підпункт «с» підпункту 6 пункту 10 Розділу 10) [9].

Однак у юрисдикціях європейських конституційних судів підхід до участі *amicus curiae* залишається неоднорідним. У деяких країнах запроваджені чіткі регламентні обмеження, що визначають процесуальні умови прийнятності висновків, тоді як в інших судових системах формалізовані механізми допуску відсутні. Така варіативність у правозастосовній практиці призводить до відсутності єдиного стандарту щодо ролі *amicus curiae* у конституційному судочинстві, що може впливати на процесуальну передбачність та узгодженість судових рішень.

У деяких країнах, таких як Велика Британія та Німеччина, суди мають чіткі правила щодо участі третьої сторони, тоді як у Польщі регулювання залишається гнучким і неформалізованим.

У польській судовій системі механізм *amicus curiae* не є формально закріпленим як офіційна юридична процедура, включаючи провадження в Конституційному трибуналі Польщі. Водночас залучення сторонніх експертів або організацій, які надають висновки, схожі за своєю природою на *amicus curiae*, можливе в межах наявних процесуальних механізмів.

Польське законодавство не містить спеціальних норм, які б безпосередньо регулювали подання висновків *amicus curiae*. Основні юридичні акти, що визначають процедуру провадження в Конституційному трибуналі, – це Закон про організацію та порядок здійснення судочинства в Конституційному Трибуналі (2016) [12] та Конституція Республіки Польща (1997). Однак жоден із цих документів прямо не визначає участь третіх сторін у процесі, як це характерно для юрисдикцій загального права або міжнародних судів.

Попри відсутність формалізованого механізму, існують альтернативні способи залучення експертних висновків. Зокрема, відповідно до статті 32 цього Закону суд має право звертатися до експертів, науковців-правників або спеціалізованих установ з метою отримання висновків, які сприятимуть вирішенню справи. У цьому контексті трибунал може запрошувати академічні установи, юридичних експертів або інші організації для подання письмових чи усних висновків із питань, що є суспільно значущими.

У випадках, коли розгляд справи стосується суспільно значущих або дискусійних конституційних питань у судовій практиці Конституційний Трибунал активно застосовує цей правовий інститут. Зокрема, у рішенні від 16.01.2006 (справа SK 30/05) Трибунал наголосив на фундаментальній ролі діалогу, прозорості та суспільної комунікації в процесі вирішення конституційних спорів. Надання правових позицій громадськими організаціями сприяє зміцненню конституційних цінностей та формуванню суспільних установок, що відповідають принципам громадянського суспільства.

Громадські організації, чия діяльність безпосередньо корелює з предметом конституційного провадження, мають можливість подати експертний висновок, що забезпечує комплексне осмислення правової проблематики, сприяє підвищенню суспільної легітимності рішень Трибуналу та посилює громадський контроль за функціонуванням державних інституцій. Конституційний Трибунал виходить із концептуальної засади, що ініціювання та розвиток суспільного діалогу, зокрема в контексті перевірки конституційності законодавчих актів, відіграє ключову роль у зміцненні довіри громадян до державних органів і судової системи загалом [13].

У Франції механізм подання правового висновку третіми сторонами, що виконує функції аналогічні *amicus curiae* поступово набуває все більшого значення, хоча формально цей інститут також не закріплений у процесуальному законодавстві. Конституційна рада (*Conseil Constitutionnel*) надає можливість урядовим органам, парламенту та іншим уповноваженим інституціям подавати зауваження під час конституційного провадження [10]. Попри те, що ця практика не класифікується як *amicus curiae* в традиційному розумінні, вона виконує схожу функцію, забезпечуючи суд можливістю отримання додаткової інформації для обґрунтованого розгляду справи.

Конституційна реформа від 23 липня 2008 року внесла до Конституції нову статтю 61–1, яка дозволяє будь-якій особі оскаржити в суді відповідність законодавчого положення правам і свободам, гарантованим Конституцією. У разі дотримання певних умов, порушене таким чином «питання першочергової конституційності» (*Question Prioritaire de Constitutionnalité*) [6] передається до Конституційної Ради, яка, у разі потреби, скасовує положення, визнане неконституційним (змінена ст. 62 Конституції). Такий механізм сприяє посиленню гарантій захисту прав громадян та підвищенню ролі Конституції в процесі правозастосування. У рамках процедури QPC зацікавлені сторони, такі як науковці, неурядові організації (*NGOs*) чи спеціалізовані установи, можуть подавати письмові зауваження з конституційних питань, що перебувають на розгляді Конституційної Ради. Хоча такі подання не мають офіційного статусу *amicus curiae*, вони фактично виконують відповідну роль, зокрема в справах, пов'язаних із захистом прав людини.

Неурядові організації (*NGOs*), правозахисні організації та професійні спільноти виступають як *de facto amici*, особливо в справах щодо громадянських свобод,

трудових прав або захисту персональних даних. Наприклад, у випадках, що стосуються екологічного права або регулювання у сфері праці, подання третіх сторін сприяють залученню експертного аналізу та ширшої суспільної перспективи.

Державна рада (*Conseil d'État*), що є найвищим адміністративним судом Франції, також дозволяє втручання третіх сторін у судові процеси, що частково нагадує функціонування *amicus curiae* в міжнародній судовій практиці. Зауважимо, що це особливо помітно в справах, пов'язаних із питаннями політики та регулювання суспільно значущих сфер. Державна рада має дискреційні повноваження приймати такі подання, здебільшого в письмовій формі. Найбільш поширеними є справи, що стосуються екологічного права, громадського здоров'я, масштабних інфраструктурних проєктів. У таких процесах значну роль відіграють неурядові організації (*NGOs*), академічні установи та громадські організації, які подають юридично обґрунтовані аргументи на підтримку суспільних інтересів.

У 2010 році було ініційовано реформу адміністративної юстиції, яка дозволяє суддівським колегіям Державної ради заслуховувати зауваження будь-яких осіб, чий знання або досвід як *amicus curiae* можуть бути корисними для ухвалення рішення в конкретному спорі. Зокрема, у межах таких процесів суддя може звертатися до фахівців із різних галузей, таких як філософія, економіка, соціологія або медицина, щоб отримати експертні висновки щодо етичних, економічних, соціальних чи екологічних аспектів справи. Цей підхід, що відзначається підвищеною відкритістю до громадськості, має на меті збагатити роботу Державної ради та зробити її рішення більш прозорими та зрозумілими для широкої аудиторії [3].

Зростаюча популярність *amicus curiae* у Франції відображає загальну тенденцію до розширення участі громадянського суспільства в судовому процесі, що є характерним для європейської правової традиції. Впровадження аналогічних механізмів узгоджується з практикою, прийнятою в Європейському суді з прав людини та Суді Європейського Союзу, де участь третіх сторін є широко визнаною та регламентованою процедурою.

На відміну від юрисдикцій загального права, де *amicus curiae* є формалізованим процесуальним інститутом, у Франції його застосування залежить від розсуду суду. Суди вибірково підходять до прийняття таких висновків, перевіряючи їхню релевантність та юридичну значущість у межах конкретного провадження.

Загалом практика, аналогічна до *amicus curiae*, стає дедалі важливішою в конституційному й адміністративному судочинстві Франції, що пов'язано зі зростаючою складністю сучасних правових питань та потребою врахування ширшого суспільного контексту під час ухвалення рішень.

Федеральний конституційний суд Німеччини (*Bundesverfassungsgericht*) має дискреційні повноваження щодо допуску заяв третіх сторін у справах, що стосуються застосування Зasadничого Закону (*Grundgesetz*). Відповідно до судової практики подання *amicus curiae* розглядаються з урахуванням їхньої релевантності, об'єктивності та відсутності упередженості. Суд має право відхилити по-

дання, якщо вони містять політично вмотивовані аргументи або не мають суттєвої цінності для розгляду конституційних питань.

Зміст висновків *amicus curiae* повинен відповідати критеріям юридичної значущості, що означає їхній безпосередній зв'язок із предметом розгляду справи. Такі подання приймаються, якщо вони надходять від організацій або осіб, які мають визнаний експертний рівень у відповідній сфері права.

Федеральний конституційний суд Німеччини також має право запитувати інформацію в судових та адміністративних органах, які здійснюють юридичну й адміністративну допомогу Суду. Відповідно до §22(5) Закону про Федеральний конституційний суд, за ініціативою члена-доповідача Сенату або за рішенням Сенату, Президент Суду може звернутися до незалежних експертів із метою отримання спеціалізованих висновків, що мають значення для розгляду справи.

Поряд з цим на практиці подання *amicus curiae* можуть здійснювати різні правозахисні й професійні організації. Наприклад, Товариство за свободу прав *eV* та Берлінська асоціація орендарів *eV* подали подання *amicus curiae* у справі щодо регулювання орендної плати в житловому секторі Берліна. Вони вважали, що цей Закон стосується їх сфери діяльності та компетенції, що стало підставою для їх участі у провадженні [4].

Отже, Федеральний конституційний суд Німеччини використовує механізм *amicus curiae* як інструмент експертного залучення, проте чітко регламентує його межі з метою забезпечення об'єктивності судового розгляду та недопущення політичного впливу на судові рішення.

Звертаємо увагу, що на відміну від зазначених юрисдикцій інститут *amicus curiae* є формалізованим інструментом у конституційному судочинстві України. Його застосування сприяє залученню експертних думок із питань, що мають значну суспільну важливість, що, своєю чергою, забезпечує підвищення прозорості судових процедур через відкритість до залучення незалежних джерел інформації. Крім того, цей механізм сприяє демократизації правосуддя шляхом розширення кола учасників, які можуть впливати на процес інтерпретації юридичних норм, забезпечуючи більш всебічний та обґрунтований підхід до правозастосування. Розвиток інституту *amicus curiae* в Україні має ґрунтуватися на всебічному аналізі міжнародного досвіду з одночасним урахуванням специфіки національної правової системи, що дозволить забезпечити дієве функціонування цього механізму в рамках конституційного судочинства. Однак цей процес супроводжується низкою викликів, зокрема ризиками політизації *amicus curiae*, його зловживання для просування вузьких інтересів та перетворення на інструмент лобіювання. У зв'язку з цим потрібно впровадити чіткі процедурні вимоги, що регламентують критерії прийнятності висновків, зокрема їх відповідність вимогам об'єктивності й юридичної аргументованості. Конституційне провадження вимагає залучення різноманітних експертних думок через складність і багатогранність конституційних питань, що потребують всебічного та безстороннього аналізу. Це, своєю чергою, обумовлює потребу гнучкості інституту *amicus curiae*, яка забезпечує його

здатність адаптуватися до змінних правових та соціально-політичних умов, не порушуючи до того ж принципи прозорості та демократичності судового процесу. Така гнучкість сприяє залученню фахівців із різних наукових, соціальних та інших галузей чия експертиза може внести важливий внесок в ухвалення рішень, що мають вагомe суспільне значення. Проте ця гнучкість повинна зберігати баланс між юридичною точністю та суспільними інтересами, гарантуючи дієвість і легітимність конституційного судочинства.

ВИСНОВКИ

Інститут *amicus curiae* відіграє ключову роль у сучасному конституційному судочинстві як інструмент, що сприяє підвищенню прозорості, об'єктивності й інклюзивності судового процесу. Проведений аналіз засвідчує, що безсторонність та експертна неупередженість правових висновків *amici* є необхідною умовою їх ефективного функціонування. Доктринальна імперативність нейтральності таких висновків є основою для збереження довіри до судової системи та легітимності судових рішень.

Міжнародний досвід демонструє значну варіативність у підходах до нормативного закріплення та застосування *amicus curiae*, проте успішні моделі об'єднують спільне: чіткі процедурні вимоги, перевірка юридичної значущості та відсутності конфлікту інтересів. Український досвід, попри формалізацію цього інституту в практиці Конституційного Суду, потребує подальшого розвитку на основі найкращих європейських практик та рекомендацій Венеційської комісії.

Участь *amicus curiae* має залишатися інструментом, що працює в інтересах правосуддя, а не засобом просування вузьких інтересів. Упровадження чітких стандартів оцінювання релевантності та нейтральності *amici* забезпечить збереження балансу між демократичним діалогом у суді та незалежністю судочинства. Це, своєю чергою, сприятиме підвищенню правової культури, зміцненню правової держави та забезпеченню захисту основоположних прав людини.

Ми вже згадували, що інститут *amicus curiae* відіграє визначальну роль у конституційному судочинстві як механізм, що сприяє підвищенню транспарентності, об'єктивності й інклюзивності судового процесу. Емпіричний аналіз підтверджує, що безсторонність та експертна нейтральність правових позицій *amici* є фундаментальними передумовами їхньої дієвості. Доктринальна вимога безсторонності таких висновків становить основу для забезпечення суспільної довіри до судової системи та легітимності ухвалених рішень.

Компаративне вивчення міжнародного досвіду сприяє формуванню значної диференціації нормативних підходів до регулювання та імплементації *amicus curiae*. Проте ефективні моделі об'єднують не лише наявність чітко визначених процедурних стандартів, а й водночас оцінювання юридичної релевантності висновків та виключення будь-яких конфліктів інтересів. Українська практика, хоча й демонструє елементи інституційної формалізації *amicus curiae* в діяльності Консти-

туційного Суду України, потребує подальшого вдосконалення з урахуванням передових європейських стандартів і рекомендацій Венеційської Комісії.

Участь *amicus curiae* має залишатися інструментом, спрямованим на служіння інтересам правосуддя, уникаючи використання для реалізації партикулярних цілей. Установлення строгих критеріїв оцінювання релевантності, нейтральності й експертної цінності висновків сприятиме гармонізації демократичного дискурсу в судовому процесі з принципом незалежності судової влади. Такий підхід, своєю чергою, забезпечить зміцнення правової культури й ефективний захист засадничих прав і свобод людини.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Для оцінювання ефективності участі *amicus curiae* в конституційному судочинстві потрібно створити систему моніторингу, яка дозволить аналізувати вплив правових позицій третіх осіб на рішення Конституційного Суду України. Це сприятиме розвитку юридичної науки, надасть можливість здійснювати ретельний аналіз кожного випадку та приймати відповідні кроки для вдосконалення інституту в майбутньому. На нашу думку, оцінювання ефективності участі *amicus curiae* в провадженнях має стати основою для подальших рекомендацій щодо вдосконалення правових механізмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Doliz A. V. Making International Property Law: The Role of Amici Curiae in International Judicial Decision-Making. *Syracuse Journal of International Law and Commerce*. 2013. № 3/24. P. 119–128. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2086433
- [2] Judgement of United States Court of Appeals, February 16, 1982 in Case *Hoptowit v. Ray*, 682 F.2d 1237, 1260 (9th Cir. 1982), abrogated by *Sandin v. Conner*, 515 U. S. 472 (1995); *Miller-Wohl Co., Inc. v. Commissioner of Labor & Industry of Montana*, 694 F.2d 203, 204 (9th Cir. 1982). URL: https://www.eric.org/wp-content/uploads/2023/09/Amici-Curiae_Motion-for-Leave-and-Brief_Filed-September-11-2023.pdf
- [3] Décret du Conseil d'Etat n° 2010–164 du 22 Février 2010 relatif aux compétences et au fonctionnement des juridictions administratives. *Journal Officiel* du 23 Février 2010. URL: <https://www.conseil-etat.fr/actualites/reforme-de-la-justice-administrative>
- [4] Leitsätze zum Beschluss des Zweiten Senats vom 25. März 2021. 2 BvF 1/20, 2 BvL 4/20, 2 BvL 5/20. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2021/03/fs20210325a_2bvff000120.html
- [5] Simard L. S. An Empirical Study of Amicus Curiae in Federal Court: A Fine Balance of Access, Efficiency, and Adversarialism. *Review of Litigation. Suffolk University Law School Research Paper*: 2008. № 07/34. P. 8–24. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1015602
- [6] Loi constitutionnelle la République française n° 2008–724 du 23 Juillet 2008 de modernisation des institutions de la Ve République. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000019237256?__cf_chl=tk=q5wthhmBRmlWmKVvf.ZNSVWvCrw7iRcbV.hj2SCp2qA-1765876321-1.0.1.1-K.mBJWtq8M9tc4C5WFHKC WZwL19yrcGT5J_moylhUjQ

- [7] Lowman M. K. The Litigating Amicus Curiae: When Does the Party Begin after the Friends Leave. *American University Law Review*. 1992. P. 1243–1299. URL: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1838&context=aulr>
- [8] Doliz A. V. Making International Property Law: The Role of Amici Curiae in International Judicial Decision-Making. *Syracuse Journal of International Law and Commerce*. 2013. Vol. 40.
- [9] Rules of Constitutional Court of Republic of South Africa. *Regulation Gazette*. № 7827. 31 October 2003. URL: https://www.justice.gov.za/legislation/regulations/r2003/2003_r7827_gg25726-concourt-rules.pdf
- [10] Règlement intérieur sur la procédure suivie devant le Conseil constitutionnel de la République française pour les déclarations de conformité à la Constitution. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/fondements-textuels/reglement-interieur-sur-la-procedure-suivie-devant-le-conseil-constitutionnel-pour-les-declarations>
- [11] Krislov S. The Amicus Curiae Brief: From Friendship to Advocacy. *Yale Law Journal*. 1962–1963. P. 694–721. URL: <https://openyls.law.yale.edu/server/api/core/bitstreams/c857bd50-b60d-466f-b479-3d7c95660933/content>
- [12] Ustawa z dnia 30 Listopada 2016 r. O organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym. URL: https://trybunal.gov.pl/fileadmin/content/dokumenty/Akty_normatywne/ustawa_o_organizacji_i_trybie_postepowania_przed_Trybunałem_Konstytucyjnym.pdf
- [13] Wyrok Trybunałem Konstytucyjnym z dnia 16 stycznia 2006 r. Sygn. akt SK 30/05. URL: <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?cid=3&dokument=1463&sprawa=3982>

REFERENCES

- [1] Doliz, A. V. (2013). Making International Property Law: The Role of Amici Curiae in International Judicial Decision-Making. *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, 3/24, 119–128. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2086433
- [2] Judgement of United States Court of Appeals (1982, February 16) in Case *Hoptowit v. Ray*, 682 F.2d 1237, 1260 (9th Cir. 1982), abrogated by *Sandin v. Conner*, 515 U. S. 472 (1995); *Miller-Wohl Co., Inc. v. Commissioner of Labor & Industry of Montana*, 694 F.2d 203, 204 (9th Cir. 1982). Retrieved from https://www.eric.org/wp-content/uploads/2023/09/Amici-Curiae_Motion-for-Leave-and-Brief_Filed-September-11-2023.pdf
- [3] Décret du Conseil d’Etat (N 2010–164, 2010, Février, 22) relatif aux compétences et au fonctionnement des juridictions administratives. *Journal Officiel*. 2010, Février, 23. Retrieved from <https://www.conseil-etat.fr/actualites/reforme-de-la-justice-administrative>
- [4] Leitsätze zum Beschluss des Zweiten Senats (2021, März, 25). 2 BvF 1/20, 2 BvL 4/20, 2 BvL 5/20 Retrieved from https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2021/03/fs20210325a_2bvff00120.html
- [5] Simard, L. S. (2008). An Empirical Study of Amicus Curiae in Federal Court: A Fine Balance of Access, Efficiency, and Adversarialism. *Review of Litigation. Suffolk University Law School Research Paper*, 07/34, 8–24. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1015602
- [6] Loi constitutionnelle la République française (N 2008–724, 2008, Juillet, 23) modernisation des institutions de la Ve République. Retrieved from https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000019237256?__cf_chl_tk=q5wthhmBRm1WmKvVf

- ZNSVWvCrw7iRcbV.hj2SCp2qA-1765876321-1.0.1.1-K.mBJWtq8M9tc4C5WFHKC
WZwL19yrcGT5J_moylhUjQ
- [7] Lowman, M. K. (1992). The Litigating Amicus Curiae: When Does the Party Begin after the Friends Leave. *American University Law Review*, 1243–1299. Retrieved from <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1838&context=aulr>
- [8] Doliz, A. V. (2013). Making International Property Law: The Role of Amici Curiae in International Judicial Decision-Making. *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, 40.
- [9] Rules of Constitutional Court of Republic of South Africa. *Regulation Gazette № 7827* (2003, October, 31). Retrieved from https://www.justice.gov.za/legislation/regulations/r2003/2003_r7827_gg25726-concourt-rules.pdf
- [10] Règlement intérieur sur la procédure suivie devant le Conseil constitutionnel de la République française pour les déclarations de conformité à la Constitution. Retrieved from <https://www.conseil-constitutionnel.fr/fondements-textuels/reglement-interieur-sur-la-procedure-suivie-devant-le-conseil-constitutionnel-pour-les-declarations>
- [11] Krislov, S. (1962–1963). The Amicus Curiae Brief: From Friendship to Advocacy. *Yale Law Journal*, 694–721. Retrieved from <https://openyls.law.yale.edu/server/api/core/bitstreams/c857bd50-b60d-466f-b479-3d7c95660933/content>
- [12] Ustawa O organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (2016, Listopada, 30). Retrieved from https://trybunal.gov.pl/fileadmin/content/dokumenty/Akty_normatywne/ustawa_o_organizacji_i_trybie_postepowania_przed_Trybunalem_Konstytucyjnym.pdf
- [13] Wyrok Trybunałem Konstytucyjnym (2006, Stycznia, 16). Sygn. akt SK 30/05 Retrieved from <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?cid=3&dokument=1463&sprawa=3982>

Віктор Валентинович Городовенко

Доктор юридичних наук, професор
Член-кореспондент НАПрН України
Національна академія правових наук України
61024, вул. Григорія Сковороди, 70, Харків, Україна

Суддя Конституційного Суду України
Конституційний Суд України
01033, вул. Жилианська, 14, Київ, Україна

Viktor V. Gorodovenko

Doctor of Laws, Professor
Corresponding Member NALS of Ukraine
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
61024, 70 Hryhoriia Skovorody St., Kharkiv, Ukraine

Judge of the Constitutional Court of Ukraine
Constitutional Court of Ukraine
01033, 14 Zhylianska St., Kyiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Городовенко В. В. Забезпечення нейтральності: доктринальна імперативність безсторонності консультативних висновків *amicus curiae*. Вісник Національної академії правових наук України. 2025. Т. 32. №4. С. 45–62.

Suggested Citation: Gorodovenko, V. V. (2025). Ensuring Neutrality: the Doctrinal Imperative of Impartiality in *Amicus Curiae* Advisory Opinions. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 32(4), 45–62.

Стаття надійшла / Submitted: 17/10/2025

Доопрацьовано / Revised: 17/11/2025

Схвалено до друку / Accepted: 18/12/2025